

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 30.11.23

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Sagn

(_sjanger) En sjanger som inkluderer blant annet (1) muntlig overleverte sagn uten kjent opprinnelse, (2) moderne, muntlig og skriftlig overleverte sagn og (3) diktete sagn.

Sagn gir seg (i motsetning til eventyr) ut for å være sanne historier. Et sagn ender (også i motsetning til eventyr) nesten alltid tragisk. Skremmende historier om hendelser til lands og sjøs kunne brukes for å holde mulige konkurrenter borte fra lukrative handelsveier og -partnere (Woeller og Woeller 1994 s. 96). Mange sagn handler om noe uforklarlig eller overnaturlig som hender en person eller en gruppe, og som krever en eller annen forklaring (Bausinger 1968 s. 188). Sagn har ofte en “eksplikativ tendens” (Johann Folkers sitert fra Bausinger 1968 s. 185), for eksempel ved å forklare opprinnelsen til noe. Sagnene forklarer ofte det gåtefulle og farlige.

Det vanlige er at et sagn består av én episode (Bausinger 1968 s. 189).

“Et sagn er en kort, muntlig overført fortelling. Fortellingen er knyttet til navngitte personer og er gjerne knyttet til et sted. På denne måten underbygges fortellingens troverdighet. I motsetning til eventyrene og balladene har mange sagn levd som levende muntlig tradisjon helt fram til vår tid.” (Kyrre Kverndokk i <http://www.hf.uio.no/ikos/forskning/vi-forsker-pa/eventyr-sagn/>; lesedato 09.08.13) Det er mindre av innholdet som morer enn i eventyrene.

Mange eventyr er kjent i varianter over store deler av verden, mens sagn ofte er knyttet til et bestemt lokalmiljø og noe som skjedde eller finnes der. Sagn kan handle om storverk utført av lokale kjemper. Sagn kan også framstille den lokale, folkelige reaksjonen på store hendelser på riksnivå.

Personene og stedene kan i prinsippet identifiseres. Folk har trodd at historiene var sanne, og tekstene er utformet slik at de kan bli trodd på, f.eks. ved å nevne vitner til hendelsene og tidfeste når begivenhetene fant sted. Noen sagn ble fortalt som om de var ekte, sann realhistorie. Forskere tror at mange sagn kan ha en sann historisk kjerne eller et historisk grunnlag, f.eks. om livet til Olav den hellige. Andre sagn

om viktige historiske personer handler bl.a. om Halvdan Svarte og Harald Hårfagre.

“Sagn (av det norrøne verbet segja, “å fortelle noe”, altså “sagn” som i “utsagn”) er en kort, ofte enepisodisk, muntlig fortelling nært knyttet til folketroen. Sagnene er gjenfortalt (tradert) folkediktning. Fortellinger om fortellerens egne møter med det overnaturlige kalles memorat. Sagn forekommer i flere varianter og kan kategoriseres etter innhold i naturmytiske sagn, historiske sagn, opphavssagn og nåtidssagn eller moderne sagn. Sagnet forteller om krefter mennesket ikke kan kontrollere, og som det bør passe seg for. I motsetning til eventyret, der helten seirer over motstanderen, ender sagnet ofte med nederlag for hovedpersonen. Sagn skiller seg også fra eventyr ved at de som fortellinger utgir seg for å være sanne. Det betyr ikke at fortelleren nødvendigvis tror på innholdet, men han må gå god for det i fortellersituasjonen. Mens eventyr ikke er knyttet til bestemte steder og dertil foregår i en ubestemmelig tid, forsterkes sagnenes virkelighetstilknnytning ved at begivenhetene ofte oppgis å ha foregått på et navngitt sted med navngitte personer. På denne måten underbygges fortellingens troverdighet. Ikke desto mindre finner vi ofte samme fortelling knyttet til mange forskjellige steder. Dette kaller vi vandresagn i motsetning til lokalsagn som bare finnes på ett sted. Fortellinger som er mindre enn en episode kalles sagnnotis.” (<https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Sagn>; lesedato 02.01.14)

De mytiske sagnene har blitt delt inn i naturmytiske sagn om overnaturlige vesener (hulder, troll, nisser, fossegrimen, draugen osv.) og sosialmytiske sagn om mennesker med overnaturlige evner (f.eks. enorm styrke).

I naturmytiske sagn møter mennesker overnaturlige vesener. Noen overnaturlige skapninger, som huldra og andre underjordiske, opptrer i både sagn og eventyr. Sagn kan ligne folkeeventyr, men ha ulykkelig slutt (Bausinger 1968 s. 178). Heltesagn, der mennesker utfører nesten overmenneskelige handlinger, ligner myter, men kan også ligne eventyr (Bausinger 1968 s. 227-228).

Mye diktning – f.eks. folkeviser, legender og sagaer – er basert på gamle sagn. Det har antakelig vært en rik flora av sagn i vikingtida som ikke har blitt overlevet til moderne tid. Legender kan ligne på sagn ved at de forklarer opprinnelsen til noe, f.eks. opprinnelsen til valfartssteder (Bausinger 1968 s. 204).

“Sagn kan beskrives som korte, dramatiske historier som ligger mellom fantasi og virkelighet, og som uttrykker redsel og utrygghet for det man ikke kjenner og ikke kan forklare. Eldre sagn om budeier som blir bergtatt av de underjordiske ligner historiene om “alien abductions”. Før ble folk bortført og gravide med underjordiske, nå går det historier om folk som blir bortført og gravide med romvesener.” (Fred A. Asdal i *Morgenbladet* 23. juli 1999 s. 12)

Tyskeren Johann Gustav Büschings *Folkesagn, eventyr og legender* (1812) er blant annet basert på hans innsamling i området Uckermark i Brandenburg i Tyskland. Boka inneholder “Det indre av Zobtenfjellet”, “Den svarte Friedrich zu Liegnitz”, “Det skjulte slottet i skogen”, “Den bortførte nonnen”, “Den hvite kvinnen”, “Grunnleggingen av Schlägel-klosteret”, “Den store steinen ved Görlitz”, m.m.

De tyske folkeminnesamlerne brødrene Grimm publiserte *Tyske sagn* i to bind i 1816 og 1818. De mente at mens eventyrene tenderer mot det poetiske, tenderer sagn mot det historiske (gjengitt fra Bausinger 1968 s. 180). Noen sagn kan være omforminger av folkeeventyr, der fortellingene har blitt steds- og miljøspesifikke, dvs. assimilert med noe lokalt og historisk. Inspirasjon til sagn kan i noen tilfeller også ha kommet fra historier i bøker.

Utgivelsen *Natursagn: En samling naturtolkende sagn, eventyr, fabler og legender* (1907-12; på tysk i mange bind) av Oskar Dähnhardt inneholder sagn som forklarer opprinnelsen til noe, enten det er jord eller himmel, eller dyr og menneskers utseende eller sosiale fenomener (Bausinger 1968 s. 227).

Gåtefulle, skumle og truende vesener i sagn er blant annet nøkken, huldra, fossegrimen, draugen, kjemper/jutuler, underjordiske, gjenferd, varulver, havfruer, nisser og utburder.

“De *ætiologiske sagn* eller *ophavssagn* vil forklare, hvorfor elementer i den synlige verden har fått deres utseende. Fx hvordan et mærkeligt utseende trø har fått sin avvigende form, eller hvorfor den lokale kirkes ene inngang er tilmuret. Der kan også være tale om beretninger, som ikke har direkte lokal tilknytning, men som beskæftiger sig med forhold og genstande, der er alment kendte og udbredte, en

plantens besynderlige form, en fugls karakteristiske kalden etc. I *historiske sagn* koncentrerer beretteren seg om å formidle en – tid holdningspræget – viden om virkelige personer og tildragelser. Det kan være lokale personer og hendelser, en ond herremand, en tyvebandes hærgen, drabelige begivenheter under svenskekrigene m.m. Der kan også fortelles om personer og begivenheter uten direkte lokal tilknytning, Christian 4., Tordenskiold o.l. Mange betydningsfulle personer, lokale såvel som nasjonale, er med tiden blitt *sagnmagneter* og knyttet til beretninger, som oprindelig hadde andre, mindre kjente hovedpersoner. Ofte inneholder historiske sagn en kjerne av konkrete opplysninger, der kan ettervises ved bruk av tradisjonelle skriftlige kilder. Eftersom en del av sagnets funksjon har vært sosialisering, kan handlingsforløp og utfall av en begivenhet tidvis være endret eller justert i forhold til fortællerskaps holdninger og normer. I sagn med *overnaturlig innhold* formidles forestillinger fra folketroen: gengangeri, magisk helbredelseskunst, hekse, ellepiger, nisser, liglam (se kirkevare). I *religiøse sagn* opptrer Sankt Peter og Jesus, og beretningene anskueliggjør, hvordan fx søndagsarbeidere og ugudelige personer straffes.” (<http://www.denstoredanske.dk/>; lesedato 23.01.14)

Den antikke dikteren Ovids *Metamorfoser* er myter som kan minne om opphavssagn (hvordan en plante oppstod første gang, forklaring av merkelige steinformasjoner o.l.).

Et tysk sagn handler om da Martin Luther levde i skjul på slottet Wartburg og oversatte Bibelen til tysk. Det likte ikke djevelen og prøvde å ødelegge oversettelsen. Men Luther grep sitt blekkhus og kastet det i hodet på den onde. Det ble en flekk på veggen der blekket sprutet fra djevelens hode. Dette sagnet kan oppfattes som et historisk sagn, et demonisk sagn og/eller djevlesagn, eventuelt et opphavssagn som forklarer en svart flekk på veggen (Bausinger 1968 s. 187).

“Da Andreas Faye i 1833 ga ut sin samling “Norske sagn”, kom det noe nytt inn i den norske litteraturen. Riktignok var en del sagn offentliggjort tidligere, men spredt i aviser, tidsskrifter og bøker. Det meste var å finne i den muntlige tradisjon. Derfor gjaldt det å samle så meget som mulig, mens det ennå var tid for å sikre denne kulturarv for etterleken. Hovedsaken for Faye ble å bevare sagnets kjerne, sagnet skulle gjengis slik han hadde fått det, intet legges til og intet trekkes fra. Han mente at samlingen burde ha interesse langt utover det rent underholdningsmessige. I fortalen til boka hevder han at for vitenskapsmannen vil verdien av sagnene være innlysende, men til hjelp for de andre lesere legger han fram seks punkter der han forklarer sagnenes verdi. For både historikeren og mytologen ja til og med naturforskeren mener han at samlingen har betydning. I fortalen uttrykker han også det håp at boken kan tjene som håndbok for dikterne og oppmuntre dem til å velge et hjemlig stoff til sin diktning. Faye deler sagnene inn i grupper etter innholdet, og til hver av disse gruppene skriver han en innledning. I forordet til første kapittel legger han således fram en teori om sagnenes opprinnelse. Han trekker inn folketroen i andre europeiske land og sammenlikner med den norske. I tillegg til

disse innledningene er de fleste sagnene forsynt med fotnoter for å gi dem vitenskapelig kommentar. Faye legger stor vekt på disse kommentarene, ja stundom er kommentaren langt større enn selve sagnet.” (<http://spesial.b.uib.no/>; lesedato 02.01.14)

“Stilen i Fayes sagn virker fremmed på oss i dag. Selv sier han at han ville unne oss sine lesere å høre den naive, muntlige fortelling på stedet. Men det var nettopp det muntlige i fortellingen Faye forsømte, som det nå er bærer hele samlingen preg av stivt skriftsprog. Boken ble da også kritisert meget sterkt, særlig av P. A. Munch som i første rekke kritiserte stilen, men samtidig uttrykte han tvil om at boken ville få noen betydning for dikterne i Norge. Men Munchs tvil ble gjort til skamme, for Fayes håp om at våre diktere kunne få nytte av samlingen gikk i oppfyllelse. Mer og mer tok nå dikterne til å nytte hjemlig stoff i sin diktning, slik man blant annet finner det hos Welhaven. Fayes sagn er også en av forutsetningene for Asbjørnsen og Moes virksomhet. Til å begynne med samlet Asbjørnsen sagn for Faye som utnevnte ham til “overordentlig Sagnambassadeur”. Men det gikk ikke lang tid før Asbjørnsen bestemte seg til å gi ut en samling for egen regning. I dag står Faye i skyggen av Asbjørnsen og Moe, men man må ikke glemme at Faye var pionéren på folkeminneforskningens område, og at han derved er med på å forberede det nasjonale gjennombrudd.” (<http://spesial.b.uib.no/>; lesedato 02.01.14)

Faye var inspirert av brødrene Grimm, men var mer rasjonalist enn dem. Han kaller sagnene for overtro (han var prest av yrke), og i forordet sier han at sagnene kan ha vært “skadelige” da folk trodde de var sanne. Noen norske sagn er kun bevart i Fayes samling.

“Det kom snart folkloristiske samlinger i stand både i Sverige (Geijer & Afzelius) og i Danmark (Thiele), og i 1819 ble det i Morgenbladet rettet en henvendelse til norske prester og lærere om å sørge for slik innsamling av folkeminner også hos oss. Det var likevel først med prost Andreas Faye og hans Norske Sagn (1833) at vi så de tidligste fruktene av et slikt engasjement i vårt land. Billedkunstnerne og dikterne, med Johan Sebastian Welhaven i spissen, fant i Fayes bok en kilde til videre behandling av nasjonale emner, men også samlingsiveren ble vakt. [...] Faye utpekte Asbjørnsen som sin “overordentlige Sagn-Ambassadeur.” [...] I Crofton Crokers samling av irske sagn fant Asbjørnsen teknikken med å sette sagnene inn i rammefortellinger. Dermed kunne han plassere sagnene inn i et tradisjonsmiljø og en situasjonskontekst.” (Erik Henning Edvardsen i <https://www.asbjørnsen.selskapet.no/work>; lesedato 12.06.19) Crofton Croker publiserte blant annet trebindsverket *Fairy Legends and Traditions of the South of Ireland* (1825-28). Dette verket ble oversatt til tysk av brødrene Grimm, og Asbjørnsen leste denne tyske utgaven.

Den danske folkeminnesamleren Just Mathias Thiele var en av de første i Danmark som brevvekslet med brødrene Grimm, og som inspirert av dem gikk i gang med å

samle sagn, utgitt fra og med 1818 med tittelen *Danske Folkesagn* (Cyrille François i <https://journals.openedition.org/feeries/819>; lesedato 21.08.23).

Thiele var “påvirket dels af brødrene Grimms tyske eksempel og dels af den nye danske romantik [...] opsøge og afskrive alle mulige gamle danske folkesagn som han forøgede ved sommer-vandringer på Sjælland og senere i Jylland. Da prøven blev vel modtaget og støttet bl.a. af Nyerup, som skrev en fortale og straks indså sagnenes mangesidede betydning, vedblev T. med optegnelserne. [...] udgav han s.å. [1818] 1. samling af sine *Danske Folkesagn*, og derpå 2.-4. samling (1819-23). T., der havde gengivet sit stof med folkets egen fortællemande og i sagnenes egen stil, blev herved foregangsmand for mænd som Svend Grundtvig, Evald Tang Kristensen, Axel Olrik og Hans Ellekilde og skaberen af et nu klassisk kulturværk der ligesom blev basis for hele århundredets senere indsamlingsarbejde og for folkets stigende fortrolighed med sin egen sagnverden. [...] T. nåede selv 1843 at besørge en ny systematisk ordnet og med ca. 300 sagn forøget udgave i to bind [...] og tilføjede 1860 endnu et bind om *Den danske Almues overtroiske Meninger* (ny udg. m. titlen *Danmarks folkesagn I–III*, 1968).” (https://biografiskeleksikon.lex.dk/Just_Mathias_Thiele; lesedato 06.05.23)

Andre samlinger av sagn:

Tyskeren Benedikte Nauberts samling *Nye tyske folkeeventyr* (1789-93) består til tross for tittelen hovedsakelig av sagn (Woeller og Woeller 1994 s. 206).

Just Mathias Thiele: *Danske Folkesagn* (1818-23)

P. Chr. Asbjørnsen: *Norske Sagn efter forskjellige Kilder* (1888)

Vilhelm Østergaard: *Danske Sagn og Historier* (1892)

Ivar Kleiven: *Segner fraa Vaagaa* (1894)

Knud Just Qvigstad: *Lappiske eventyr og sagn* (1927-29) – innsamlet fra samiske fortellere og utgitt i en tospråklig firebindsutgave

Ove Eide og Finn Egil Eide: *Huldra, draugen og fanden sjølv: Segner frå Sogn og Fjordane* (2011)

Walter Dicksons bok *Stortjuven Österberg och andra berättelser* (1984) inneholder gjenfortellinger av sagn.

Jonas Lies *Trold* (1891-92) er et eksempel på en samling diktete sagn.

I det gamle norske bonde- og fiskersamfunnet var det “ingen klar grense mellom fortelling og sagn. [...] De fleste fortellinger dreide seg om vanlige emner fra samtid og fortid, gjerne om forlis og berging på sjøen, om reiser, om uvanlige

opplevelser, om heltedåder, om ugjerninger, om undertrykking og sosiale misforhold, og mye anna fra folks daglige tilværelse. Noe var selvopplevd, noe var beretninger om andre. En god del fortellinger var knytt til folks forestillinger om oversanselige vesen og overnaturlige makter, om konkrete opplevelser folk hadde hatt med dauinger, spøkelses, draug og sjøhyrer, om hulder og andre underjordiske, om runekaller og gandkjerringer, om nedgravde skatter og blålys, om varsel som blei gitt. Andre fortellinger var knytt til opplevelser og forhold langt tilbake i tida, om konger og høvdinger, som kong Karl og kong Helge, eller kong Gull (Goill) på Gullelva, om Tore Hund og brørne hans, om gamle kirker, om kirketømmer som blei sendt på [reik] for å utpeike kirkestedet, om russeherjinger, om Tunesbrørne, om storfisket i middelalderen og de legendariske fiskegrunner Fila og Langesve, om heksebrenning, om prester og jekteskipperer, om båtlag som blei rana og drept på Finnmarkskysten og mye anna.” (http://karlsoy.com/bygdebok/periode10_del20.html; lesedato 20.09.13)

Et kjent norsk sagn handler om Svartedauen. I noen sagn er pesten kalt Pesta og opptrer som en gammel, krumbøyd og gråblek kone som vandret rundt med rive og sopelime. Der hun brukte riva, var det noen som overlevde, i motsetning til der hun bruke sopelime. Sagnet om Jostedalsrypa handler om ei lita jente som overlever i et område der alle andre dør. Hennes etterkommere ble kalt Rypeslekta.

Historiske sagn handler om navngitte personer som faktisk har levd eller historiske hendelser som har skjedd, men som i sagnet blir blandet med fiksjon. Et eksempel på et historisk sagn er “Petter Dass og hinmannen”. Petter Dass var prest i Alstadhaug i Nordland. I sagnet får han ordre fra kongen i København om å holde preken første juledag i Slottskirken i den danske hovedstaden. Petter Dass får tilbud av en skysskar om å ta han med dit raskere enn noen annen kan klare, men som lønn vil skysskaren ha alle sjelene til de som sovner i kirken under prekenen. Denne skysskaren er selve djevelen (hinmannen). De kommer fram, og det viser seg at kongen har lurt Dass slik at det ikke er noen ferdig preken som ligger på prekestolen slik som lovet. Men den norske presten holder en preken som rører alle, og ingen faller i søvn.

“Noen sagn var knytt til spesielle naturformasjoner, som Monken og Monkekjerringa ved Prestøra, Prestesteinen på Helgøy og i Skogsfjord, Huldersteinen og Hulderberg, Finnkjerk-steinene, Maltsekken ved Vannvåg, og hullet i Brusen på Nord-Fugløy. I noen av de historiske sagn kan det nok finnes gjømt historiske begivenheter eller forhold, men først og fremst uttrykker alle disse sagn og fortellinger noe om hva folk var opptatt av, noe om holdninger og mentalitet. Ikke minst ser vi dette i de mange fortellinger om bortgjømte og nedgravde penge-skatter, om blålys som lyste både her og der, om forgjeves forsøk som folk gjorde for å få tak i slike skatter. Andre fortellinger beretter om sjølik som blei plyndra, om skattekister som blei røvd fra skipsvrak. Kanskje var det riktig når fleire av distriktslegene meinte å se ei materialistisk holdning hos Karlsøy-væringene? Forøvrig veit vi faktisk om et pengefunn på Lanes i 1810, da en kopperkjel blei

auksjonert bort på tinget.” (http://karlsoy.com/bygdebok/periode10_del20.html; lesedato 20.09.13)

“En dag tidlig på 1800-tallet var bonden Olav Torleivsson på vei over Valleheia i Setesdal. Da han stoppet ved et tjern, fikk han se noe redselsfullt. [...] En mann kom ridende mot ham i rasende fart, og både mann og hest stupte rett ned i tjernet. Mannen kom straks opp på overflaten igjen med en stor, glødende stein i armene. Steinen glapp ned i vannet, mannen hylte så det skar gjennom marg og bein, og dukket ned på nytt. Olav sprang derifra, og turte ikke sove alene på flere netter. Han hadde sett en *deildegast*. [...] jordtyveri var sett på som en av de nedrigste forbrytelsene i bondesamfunnet. Det var selsomme straffer for vold og usadelighet, men samtidig kunne folkemeningen ha et mer avslappet syn på slike handlinger gjort i affekt. Det kunne tilgis. Det å flytte grensesteiner, derimot, var å tilrane seg livsgrunnlag på bekostning av naboen og lokalsamfunnet. Og hva verre var, det var en forbrytelse mot forfedrene som hadde slitt på gården. En uriktig åkergrense fortsatte også å ha konsekvenser for de neste generasjonene som skulle leve av gården. Derfor var jordtyveri på en måte en forbrytelse mot evigheten. Og dermed risikerte jordtjuven ikke bare juridisk straff og sosial utstøting, men også en evig straff: Han kom til å bli en *deildegast*. [...] “Deilde” er et delemærke, altså en grensestein, og “gast” er det samme ordet som engelsk *ghost*. En slik fortapt sjel var dømt til å gå igjen for evig i nærheten av steinen han flyttet. Her ville han i desperasjon prøve å sette steinen tilbake, men uten hell. I noen av sagnene var steinen rødglødende, så det var intenst smertefullt å bære på den. I andre sagn ville steinen bli tyngre jo nærmere gæsten kom å få den på plass, og som en Sisyfos ville steinen glippe i siste øyeblikk og trille tilbake til gjemmestedet – ofte på bunnen av et tjern. Felles for sagnene er at man i mørke netter kan høre *deildegasten* skrike av smerte og fortvilelse. Slike sagn fungerte først og fremst normbevarende, som en avskrekking. Men de kunne også være et uttrykk for en dyp maktesløshet. Mange av historiene handler nemlig om embetsmenn og prester som tok seg til rette. De hadde så stor makt i bondesamfunnet at det var få som turte å ta opp kampen. Da trøstet man seg heller med at de fikk sin straff etter døden. I flere av sagnene vil en prest på dødsleiet tilstå et jordtyveri, men til hans fortvilelse kan ikke bygdefolket tilgi denne forbrytelsen. Slik besegler de hans skjebne. [...] I ett sagn fra Agder hadde en bitter bonde til og med sett hele skifteretten gå igjen! [...] Sagnene ble også underbygget med ritualer: Når en ny grensestein skulle settes, ble det brent et bål i et hull i bakken, som representerte helvetes flammer. Når steinen ble satt i hullet med en besvergelse, var flammene bundet her – men ville slippe ut hvis steinen ble løftet. Derfor var *deildegastens* stein ofte rødglødende. [...] Olav Torleivssons grandnevø trodde ikke på onkelens spøkelseshistorie da han gjenfortalte den i 1953. Men han visste godt hvem som hadde stjålet en åkerlapp fra slekten 300 år tidligere!” (Anders Kvernberg i *Aftenpostens* magasin *Historie* nr. 4 i 2023 s. 102-103)

“I norsk folketro var dette [*deildegasten*] en gjenganger som i levende live hadde flyttet merkesteiner. Til straff måtte han etter døden prøve å bære de tunge steinene

på plass igjen. Dette lyktes aldri og om man en mørk høstkveld gikk ut på tunet, kunne man høre byttegasten huje og jamre seg inne i de mørke skogene.” (<https://www.fvn.no/kultur/lokalkulturen/i/JPzpX/aa-flytte-grenser>; lesedato 27.06.23)

Tidlig på 1800-tallet skrev presten Simon Olaus Wolff ned et sagn som en husmann fortalte til han, om Urebøura (eller Urdbøuri) i Rauland i Telemark. Det ligger en steinrik ur der det en gang lå to gårder, og på begge gården ble det samtidig arrangert bryllup. Guden Tor besøkte begge bryllupene, men på den ene gården ble han ikke møtt med den respekten han mente han fortjente. Derfor gikk guden opp på en nut og slo med hammeren sin i fjellet slik at det ramlet ned og knuste gården nedenfor. Men så mistet Tor hammeren og for å finne den igjen kastet han store steiner til side i den ura av store steinblokker som dannet seg over den ødelagte gården. Dermed oppstod det en slags vei gjennom ura, senere kalt Tors veg. Sagnet er et opphavssagn om den store steinura og “veien” gjennom den. Den eldste kjente nedskrivningen av dette sagnet er fra 1777.

Jutulhogg og Riddersprang: Sagn fra norsk natur (1990) av Ørnulf Hodne knytter sagn til bestemte fjell, vidder, vann, trær, steiner m.m. som fortsatt er synlige, slik at boka kan fungere som en slags “reisehåndbok” for en reise gjennom Norge. Steiner kunne i folketroen være forsteinete troll (fordi trollene fikk sollys på seg, eller møtte Sankt Olav slik som med Trolltindene), og merkelige fjellformasjoner kunne gjennom sagn få forskjellige forklaringer. Det finnes også en rekke fjell, åser og hauger i Norge der folk ifølge sagn skal ha blitt bergtatt av huldrefolket eller tusser. Det betydde i folketroen ofte at menn hadde blitt lokket inn av en hulder med løfte om ekteskap med henne. Det kunne også være kvinner som av andre grunner enn løfte om ekteskap ble lokket inn i fjellet, og hvis de noen gang kom ut igjen, kunne de være syke og rare resten av livet. En diger stein som ligger for seg selv i landskapet, kunne få en forklaring i sagn. Steinen kunne være kastet dit av en jutul. Troll kunne kaste kjempesteiner for å stoppe mennesker som hadde kristen tro. I Hardanger er det overlevert sagn om trollfolk og riser som kaster stein etter bryllupsbåten med jenta som hadde avvist trollets frieri.

Ridderspranget er et juv over elva Sjoa i Vågå, der det er litt under to meter mellom fjellet på hver side av elva. Navnet Ridderspranget stammer fra et sagn om ridderen Sigvat Kvie. Han skal en gang på 1300-tallet ha stukket av med bruden til den mektige Ivar Gjesling i Vågå. Jenta var svært vakker og ble kalt Skårvangssola. Sigvat og jenta red av gårde på samme hest, men ble tatt igjen ved det stedet som senere ble kalt Ridderspranget. Hesten med begge på sprang over kløfta høyt over den fossende elva og Sigvat hindret deretter Ivar Gjesling og mennene hans i å hoppe etter. I ettertid blir sagnet også fortalt som at Sigvat hoppet med jenta i armene, altså at det ikke var hesten som hoppet. Det er ca. åtte meter ned til elva. I ettertid har mange hoppet over juvet, som i den ene retningen er relativt enkelt (knappe to meter å hoppe og litt nedover), men motsatt vei er det en høydeforskjell som gjør det vanskeligere. “En høydeforskjell som gjør Ridderspranget til en dødsfelle, selv for den sprekeste. [...] I dag fortsetter man letingen etter den 36 år

gamle mannen [...] som er savnet etter å ha hoppet over Ridderspranget lørdag.”
(*Aftenposten* 19. juni 1996)

Sagnet om fjellet Trollhatten: “Nord i Hålogaland satt to mektige konger: Vågakallen og Sulitjelmakongen, med Vestfjorden mellom seg. Begge hadde sine sorger. Vågakallen sin ulydige sønn Hestmannen og Sulitjelmakongen sine sju viltre døtre, som han hadde sendt til Landego, hvor også Lekamøya var. En kveld får Hestmannen se Lekamøya og de sju søstre bade i sjøen ved Landego. Et eneste blikk tenner hans heftige attrå til Lekamøya, som han beslutter å røve ved høgste natt. Til hest i full rustning, med bølgende hjelmbusk og kappen slengt om de sterke skuldre jager han sørover på sitt midnattsritt. Jomfruene oppdager ham og flykter i all hast til de ikke orker mer. De sju søstre oppgir flukten og kaster seg ned ved Alstahaug. Bare Lekamøya fortsetter flukten mot sør, mens kongen i Brønnøyfjellene står og iakttar den ville jakt. Da nærmer dagen seg på gygne skyer. Brønnøykongen ser den skuffede beiler legge pil til buen, men da slenger han sin hatt i veien og redder Lekamøya. Pilen suste fra strengen og gikk så vidt gjennom hatten som falt ned ved Torgar, idet solen rant. Alt ble til stein.” (gjengitt fra <http://www.skjoldal.no/sagnet.html>; lesedato 09.08.13)

Beisfjordtøtta er et fjell ved Narvik. “Tøtte” er et kallenavn for en stor kvinne. Før hun ble til et fjell var Beisfjordtøtta en kvinne av jotunætt som skulle på besøk til noen slektninger. Hun falt og slo det ene kneet et sted som ble til en jettegryte. Hun hinket videre, men da sola kom, ble hun til stein slik som troll blir. Det fjellet hun ble til rager 1448 meter over havet. I Narvik kommune ligger også det enda bedre kjente fjellet Beisfjordgubben. Denne fjellformasjonen har en påfallende likhet med hodet til et troll. Et tredje fjell i området kalles Den sovende dronninga.

En versjon av sagnet om Beisfjordgubben og Den sovende dronninga er slik: “Det var det kjente trollet Vågakallen i Lofoten som ofte ba til festlige lag av trollkjæringer og trollgubber. Beisfjordgubben var ofte på fest hos Vågakallen ved kysten, etter flere tusen år med suping hadde han ervervet seg en diger nese. Men for nøyaktig for 237 millioner år siden fikk trollfesten et annet utfall enn det som var vanlig. Like før orkestret bestående av storhavets mest musikalske torsker og hyser skulle til å avslutte en populær pols, gled en umåtelig vakker kvinne inn på dansegulvet. Det lange gygne håret, de litt tunge øyenlokkene og den pikante nesen fikk både spillende torsk og dansende troll til å gape over seg av beundring. Jo, man hadde sett veldreide trollkjæringer før, men denne åpenbaringen som skled inn og ruslet opp mot en nervøs Beisfjordgubbe hadde ingen sett maken til. Da den yndige kvinnen tok tak i Beisfjordgubben og ville danse, ble hans svirebror Katteratgubben rasende av sjalusi og slåsskampen var et faktum. Beisfjordgubben tok tak i kvinnen og la på sprang innover Ofotfjorden. Katteratgubben la på sprang etter og begynte og kaste stein og én traff hodet på kvinnen og hun besvimte. Beisfjordgubben fortsatte å løpe inn mot fjorden, men Katteratgubben tok den bevisstløse damen, pakket henne inn i lin og la henne så høyt han kunne i fjellet slik at Beisfjordgubben ikke kunne nå henne og Katteratgubben kunne hente ho

selv senere. Men det som disse trollene ikke visste, men som alle i dag med en smule innsikt i trollenes natur vet, var at sola sto opp og satte en stopper for all trollkamp denne dag. De vandrende og sovende troll ble til stein den dagen; ei utslått og sovende Dronning, to steinharde gubber plassert i hver sin fjord. Katteratgubben sitter på Katteratfjellet og stirrer ned i Rombaksfjorden og Beisfjordgubben står surmulende innerst i Beisfjorden. Ennå i dag kan Beisfjordgubben surne kraftig til, og da sender han en kald og sur vind utover fjorden i irritasjon over at han ikke kan nå den sovende Dronning. Der hun ligger og venter på at Katteratgubben skal komme og vekke ho.” (Øystein Gravrok i <https://beisfjordil.no/wp-content/uploads/2016/04/Sagnet-om-Beisfjordgubben.pdf>; lesedato 02.09.23)

“Langt oppi Støpberget på Jømna finner vi Dragehula. Dragehula er ei virkelig hule på nordsida av berget. Det finnes et sagn om at det bodde en drage (linnorm) oppi berget der. Sagnet forteller at ei jente ble tatt til fange av en linnorm da hun gikk en tur på Støpberget. En gutt ville opp til Støpberget for å se om han kunne redde henne. Da han kom opp dit, hørte han noen svake rop. Og bak noen trær så han Dragehula. Lyden kom derinnefra. Han kikka forsiktig inn og så at dragen lå og sov tungt. [...] Han snek seg inn for å hente jenta som var tatt til fange. Han skulle snike seg ut med den skrekkslagne jenta, men akkurat da hørte han noen lyder. Det var dragen som rørte seg i søvne og kom borti den tunge stendøra med halen sin. Den gikk igjen med et brak. De var innesperret! De måtte finne en annen vei ut. Gutten følte seg fram, og i taket var det sprekker, en så stor at han klatret oppover mot lyset, og så kom han ut på toppen av Støpen. Gutten løp hjem det forteste han kunne, og det blir sagt at han aldri ble seg sjøl igjen. Sagnet forteller også at den siste som så dragen, var’n Johannes. Den forsvant med flammer og røk vestover over Glomma mot Bronkeberget. Der skulle det visst ha vært en damedrage han var interessert i. Historien er blitt fortalt i generasjoner.” (*Østlendingen* 21. mai 2015 s. 34)

Forfatteren Astor Furseths bok *Vargtid og andre historier frå fortida* (1995) “omhandlar heksebrenning, barnedrap, manndrap, myntfalskneri og ein kyrkjebrann. Mange av dei historiene Astor Furseth har forska på og skrive ned, har levd som segner på folkemunne og som fotnotar i ættebøkene. Til dømes tittelhistoria “Vargtid” om Sva-Maska, hekse som vart brend på Stordalsholmen [på Sunnmøre]. Dette inspirerte forfatteren til å finne ut kva som verkeleg låg bak dei ulike segnene reint dokumentarisk og lokalhistorisk.” (*Dag og tid* 27. april 1995 s. 8)

En moderne undersjanger av sagn er såkalte vandrehistorier.

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>